

NOMS DE CASA, RENOMS I ZOÒNIMS EN L'OBRA DE JESÚS MONCADA

Mercè BIOSCA POSTIUS

I. INTRODUCCIÓ

L'obra que aquest autor mequinensà ha publicat fins ara: dos reculls de contes - *Històries de la mà esquerra* i *El Cafè de la Gramota* - i una novel·la *Camí de sirga* - tenen, generalment, com a marc ambiental la seva vila nadiua. Mentre el tema predominant de bona part de les narracions és el bategar quotidià del poble, *Camí de sirga* ens narra la seva destrucció sota les aigües del pantà de Riba-Roja. La unitat dels tres llibres, a més de palesar-se en la temàtica, s'evidencia en el camp de l'onomàstica, ja que bona part dels antropònims, topònims, corònims... els anem trobant al llarg de l'obra. La gran riquesa onomàstica que presenta ens ha animat a emprendre'n l'estudi.

En aquesta comunicació ens cenyim a l'anàlisi i classificació dels noms de casa, renoms i zoònims. Si surten en més d'una història ho assenyalem i indiquem la primera pàgina on apareixen. A més, sempre que l'escriptor n'explica el motiu o l'origen, en reproduïm la citació textual.

A l'hora de bastir la classificació, se'ns van presentar alguns dubtes; ens preguntàvem, per exemple, si *ca l'oncle Dalmau* calia incloure'l en l'apartat dels noms de casa procedents de cognoms o en el dels procedents de prenom, o bé, si *cal Blanc* s'havia d'entendre com a procedent d'un cognom o d'una característica física. Per tal d'aclarir aquests casos dubtosos vam recórrer directament a l'autor.

II. CLASSIFICACIÓ

2.1. NOMS DE CASA O RENOMS COL·LECTIUS.

2.1.1. Procedents de cognoms.

- **Can Soteres.**
- Conte: «Amarga reflexió sobre un manat de cebes» dins *El Cafè de la Gramota*, pàg. 60.
- **Can Pons.**

- Conte: «L'ull esquerre de Tomàs d'Atura» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 25.
- **Ca Tomàs de Castelló.**
- Conte: «Debat d'urgència» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 100.

2.1.2. Procedents de Prenoms.

- **Ca Bartomeu.** (Cafè de Bartomeu).
- Conte: «D'uns vells papers de música» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 130.
- **Ca la Marieta.**
- Conte: «Un enigma i set tricornis» dins **El Cafè de la Granota**, pàg. 58.
- **Ca l'oncle Dalmau.**
- Conte: «Aniversari» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 120.
- **Can Nicasi.**
- Conte: «Nit d'amor del coix Silveri» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 40.

2.1.3. Procedents d'hipocorístics.

- **ca Nasi.** (hipocorístic d'Ignasi).
- Novel·la: **Camí de sirga**, pàg. 105.

2.1.4. Procedents de característiques físiques.

- **cal Blanc.**
- Contes: «La Plaga de la Ribera» i «Amarga reflexió sobre un manat de cebes» dins **El Cafè de la Granota**, pàgs. 11 i 66.
- **els Garrigues de la Nit i el Dia.**
- **els Garrigues del Dia i la Nit.**
- Origen: «Perquè passa que els Garrigues del carrer Major tenen, el mateix que els Garrigues del carrer Nou, els ulls desaparellats de color: un blau cei i l'altre més negre que l'estalzi; la diferència només rau que els Garrigues del carrer Major tenen negre l'esquerre, i, nosaltres, el dret. Per això, la gent en anomena als uns, els Garrigues del Dia i la Nit, i, als altres, els Garrigues de la Nit i el Dia». **El Cafè de la Granota**, pàg. 38.
- Conte: «Senyora Mort, carta de Miquel Garrigues» dins **El Cafè de la Granota**, pàg. 38.
- **les Cruïlles.**
- Origen: «[...] si els anomenem les Cruïlles, és perquè miren amb un ull a Xerta i amb l'altre a Tivenys». **El Cafè de la Granota**, pàg. 38.
- Conte: «Senyora Mort, carta de Miquel Garrigues» dins **El Cafè de la Granota**, pàg. 38.

2.1.5. Procedents d'oficis.

- **Cal calafat.**
- Contes: «Revenja per a un difunt» i «La sirena del Baix Cinca» dins **Històries de la mà esquerra**, pàgs. 51 i 81.

2.1.6. Procedents de càrrecs militars.

- **Ca la coronela.** (Vídua d'un coronel i mestressa d'un bordell).
- Novel·la: **Camí de sirga**, pàg. 246.

2.2. RENOMS INDIVIDUALS COMPOSTOS.

2.2.1. Procedents de cognoms.

- **el gran de ca Soler.**
- Conte: «Aniversari» dins: **Històries de la mà esquerra**, pàg. 118.

2.2.2. Procedents de prenom.

- **l'avi de cal Remigi.**
- Conte: «Strip-tease» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 63.

2.2.3. Procedents de característiques físiques.

- **el vell de cal Blanc.**
- Conte: «Strip-tease» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 63.
- **el vell del Llarg.**
- Conte: «L'ull esquerre de Tomàs d'Atura» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 25.

2.2.4. Procedents d'oficis.

- **Joanet del sastre.** (miner, membre d'una família de sastres).
- Conte: «Jocs de caps» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 12.

2.3. RENOMS INDIVIDUALS SIMPLES.

2.3.1. Procedents de prenom.

- **MADAMIFRANSUA** (nom amb què és coneguda a la vila Françoise Herzog, artista de «L'Edèn»).
- Novel·la: **Camí de Sirga**, pàg. 70.

2.3.2. Procedents de característiques físiques.

2.3.2.1. El cos i les seves parts.

- **Dalmau Cap de Cistella** (individu de cap rodó i aplanat).
- Conte: «D'uns vells papers de música» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 128.
- **Cap de Sàssola** (individu de cap allargat i escairat).
- Conte: «Revenja per a un difunt» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 52.
- **el Bigotis** (el rei Alfons XIII).
- Novel·la: **Camí de sirga**, pàg. 144.
- **Paca la Xina** (cupletista de trets físics orientals).
- Conte: «D'uns vells papers de música» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 130.
- **Tomasa la Torera** (homosexual).
- Contes: «Futbol de ribera» i «Un enigma i set tricornis» dins **El Cafè de la Granota**, pàgs. 33 i 53.
- **Toni Pit d'Estopa** (patró de llaut fort i valent).
- Conte: «Un barril de sabó moll» dins **El Cafè de la Granota**, pàg. 6.

2.3.2.2. Dimensions del cos.

- **Grossa Carlota.**
- Origen: [...] li recordava la realització del retrat feia seixanta anys, quan ella era una mocosa i la seva figura més aviat llargaruda, desmanegada i seca, no permetia endevinar el volum i el pes que havia de guanyar anys endavant, origen del malnom¹ de Grossa Carlota que va encolorar-li la vila». **Camí de sirga**, pàg. 18.
- Novel·la: **Camí de sirga**, pàg. 18.
- **La Sirga.**
- Origen: «A qui li anava a mida era a l'estanquer, que és tan llarg i sec que li diem La Sirga, però la paparra de la meva sogra no va callar, burxa que burxa, fins que no vaig donar el paper al fillet del seu cor!». **Històries de la mà esquerra**, pàg. 81.
- Conte: «La sirena del Baix Cinca» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 81.
- **Xinxeu** (peó de llaut)²
- Conte: «Un barril de sabó moll» dins **El Cafè de la Granota**, pàg. 6.

2.3.2.3. El color de la pell i dels cabells.

- **el Negre.**
- Contes: «Revenja per a un difunt» i «Strip-tease» dins **Històries de la mà esquerra** pàgs. 52 i 64, i «Amarga reflexió sobre un manat de cebes» dins **El Cafè de la Granota**, pàg. 67.

2.3.3. Procedents de característiques morals.

- **Cristòfol de Tastaboires** (escombriaire molt primmirat i tendre).
- Conte: «L'ull esquerre de Tomàs d'Atura» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 22.
- **el Bisbe.**
- Origen: «Baixà del tren a l'estació de Faió i remuntà l'Ebre amb el llaut d'un asconès anomenat el Bisbe a causa de la seva beateria, pregonada per la col·lecció ben nodrida de medalles que duia sempre penjades del coll: des d'una Verge del Carme, patrona de navegants, encarregada de protegir-lo de naufragis i altres desgràcies del riu, a la d'una beata italiana força miraculosa». **Camí de sirga**, pàg. 125.
- Novel·la: **Camí de sirga**, pàg. 125.
- **la Broca** (guàrdia civil molt burxador).
- Conte: «Un enigma i set tricorns» dins **El Cafè de la Granota**, pàg. 50.
- **la Gramola.**
- Origen: «La Marieta Peris, més coneguda per la Gramola, la xafardera més llesta, més sabuda i amb les cuixes més ufanoses de la vila [...]». **El Cafè de la Granota**, pàg. 7.
- Conte: «Un barril de sabó moll» dins **El Cafè de la Granota**, pàg. 7.

2.3.4. Procedents de costums.

- **el Rasca.**

(1) Al llarg de l'obra apareix dues vegades *malnom* —**Camí de sirga** pàgs. 18 i 134. Jesús Moncada emprà aquest terme, com a sinònim de *renom*— accepció que se li dona a Mequinensana.

(2) *Xinxeu*: Aquesta paraula que no es troba documentada en els diccionaris és ben viva en la parla mequinensana. S'utilitza per a designar una persona esquifida i bellugadissa.

- Conte: «Revenja per a un difunt» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 53.

2.3.5. Procedents de gustos.

- **l'Honorat del Cafè** (apotecari).
- Origen: «[...] pujava amb ells a escoltar l'Ebre des del terrat o anava a parlar amb l'apotecari a qui les cròniques futures designarien con l'Honorat del Cafè a fi de distingir-lo del seu fill i successor, l'Honorat del Rom, que encara havia de néixer. **Camí de sirga**, pàg. 68.
- Novel·la: **Camí de sirga**, pàg. 68.
- **l'Honorat del Rom**.
- Novel·la: **Camí de sirga**, pàg. 10.

2.3.6. Procedents d'oficis o de càrrecs.

2.3.6.1. Oficis.

- **el Tisoires** (sastre).
- Conte: «Informe provisional sobre la correguda d'Elies» dins **El Cafè de la Granota**, pàg. 28.
- **el Xapa** (amo d'una camioneta).
- Contes: «Strip-tease» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 67 i «L'assassinat de Roger Ackroyd» dins **El Cafè de la Granota**, pàg. 71.
- **la Cienxa** (barber).
- Contes: «Un barril de sabó moll», «Absoltes i sepeli de Nicolau Vilaplana», «Futbol de ribera» i «Senyora Mort, carta de Miquel Garrigues» dins **El Cafè de la Granota**, pàgs. 7, 19, 32 i 37.
- **la Plaga de la Ribera** (individu amb vocació de delinqüent a qui totes les malifetes li surten malament).
- Origen: «La Plaga de la Ribera! Qui em va posar aquest àlias³ tenia un cop d'ull...». **El Cafè de la Granota**, pàg. 15.
- Conte: «La Plaga de la Ribera» dins **El Cafè de la Granota**, pàg. 13.

2.3.6.2. Càrrecs militars.

- **la General** (vídua d'un general).
- Novel·la: **Camí de sirga**, pàg. 20.

2.3.6.3. Noms professionals.

Els quatre noms que esmentem a continuació són els sobrenoms amb què alguns personatges són coneguts en el seu àmbit laboral.

- **Filomena London** (nom de batalla de la prostituta Casilda Valls).
- Novel·la: **Camí de sirga**, pàg. 57.
- **Joe Galàxia** (artista de circ).
- Conte: «L'estremidora confessió de 'Joe Galàxia'» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 87.

---

(3) El terme *Àlias* és emprat per l'autor dues vegades - **El Cafè de la Granota**, pàgs. 13 i 28.

- **L'astronauta suïcida** (artista de circ).
- Conte: «L'estremidora confessió de 'Joe Galàxia'» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 91.
- **la Dona Obús** (artista de circ).
- Conte: «L'estremidora confessió de 'Joe Galàxia'» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 87.
- **L'Home Aranya** (artista de circ).
- Conte: «L'estremidora confessió de 'Joe Galàxia'» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 89.

2.3.7. Procedents d'un personatge històric.

- **el Nelson** (patró de llaüt).
- Origen: «Si el vell Nelso s'hagués trobat en el record de la Carmela, s'hauria vist ell mateix als vint-i-cinc anys, un home de riu fet i dret, patró del Neptú, el llaüt més fi de la vídua de Salleres i amb fama de navegant excepcional consagrada per l'anglès hostatjat a la Fonda del Vell Senglar quan li digué en el Cafè del Moll:
  - Robert Ibars, sou un navegant més gran que el nostre almirall Nelson!». **Camí de sirga**, pàg. 125.
- Novel·la: **Camí de sirga**, pàg. 34.

2.3.8. Irònic-humorístics.

- **el Macarró carbonifer** (administrador i amant de la vídua de Salleres).
- Novel·la: **Camí de sirga**, pàg. 218.

2.3.9. Relacionats amb l'aviram i els ocells.

- **Manuel La Lloca** (lladre i confident de la guàrdia civil).
- Contes: «Un enigma i set tricornis» i «Amarga reflexió sobre un manat de cebes» dins **El Cafè de la Granota**, pàg. 53 i 60.
- Novel·la: **Camí de sirga**, pàg. 332.
- **Punxafigues** (individu amb el cap semblant al d'un ocell)⁴.
- Conte: «Strip-tease» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 64.

2.3.10. Relacionats amb un fet episòdic.

- **l'Atanasi Resurrecció**.
- Origen: Reviscolà quan ja el donaven per mort i li havien fet, a mida, el taüt per a soterrar-lo. **Camí de sirga**, pàg. 98.
- Novel·la: **Camí de sirga**, pàg. 96.
- **el Sísif de la Ribera** (llaüter).
- Origen: «[...] va arribar a l'extrem de comparar el Florenci amb un que li deien el Sísif, a qui un déu dels d'abans havia condemnat a pujar una roca a rodolons fins al cim d'una muntanya i cada cop que hi arribava mort de cansament, la roca, au ! se li escapava i tornava a fer cap a baix. ¿Caldrà que et digui que el Florenci va ser per

(4) *Punxafigues* tampoc es troba documentat en els diccionaris. És el nom amb què es coneix a Mequinensa l'ocell que en d'altres contrades, rep el nom de *picafigues*. És un ocell de color bru verdós, de bec negrós, i peus bruns que menja insectes, figues i raïms.

sempre més el Sísif de la Ribera?». **El Cafè de la Granota**, pàg. 10.

- Conte: «Un barril de sabó moll» dins **El Cafè de la Granota**, pàg. 10.

2.4. ZOÒNIMS.

2.4.1. Procedents de prenom.

- **Caius** (gat d'un pintor).
- Conte: «Història de dies senars» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 104.
- **Lucrècia** (gata de l'oncle de Carlota de Torres).
- Novel·la: **Camí de sirga**, pàg. 16.
- **Nicanora** (mula de la vídua de Salleres).
- Novel·la: **Camí de sirga**, pàg. 236.
- **Rebeca** (gata del bar «La perla de Cuba»).
- Conte: «Història de dies senars» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 110.
- **Salomé** (cotorra de «El Cafè de la Granota»).
- Contes: «Un enigma i set tricorns» i «Amarga reflexió sobre un manat de cebes» dins **El Cafè de la Granota**, pàgs. 51 i 64.

2.4.2. Procedents de característiques físiques i morals.

2.4.2.1. Color del pèl.

- **Carbó** (matxo del llaüt «Cristòfor Colom»).
- Novel·la: **Camí de sirga**, pàg. 182.
- **el Negre** (matxo d'una mina).
- Conte: «L'ull esquerre de Tomás d'Atura» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 19.

2.4.2.2. Estat físic i moral.

- **Adolorida** (mula de l'escombriaire Cristòfol de Tastaboires).
- Conte: «L'ull esquerre de Tomàs d'Atura» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 22.
- **la Baldada** (mula del llaüt patronejat per l'oncle Gòdia).
- Conte: «Riada» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 45.

2.4.3. Relacionats amb els vegetals.

- **Flor** (gossa del Silveri).
- Conte: «Nit d'amor del coix Silveri» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 41.
- **Gatell** (gos del llaüt «El Ràpid»).
- Novel·la: **Camí de sirga**, pàg. 27.
- **la Florida** (somera del Juliet de Peris).
- Conte: «Informe provisional sobre la correguda d'Elies» dins **El Cafè de la Granota**, pàg. 25.
- **el Trèvol** (matxo de la quadra dels Torres i Camps).
- Novel·la: **Camí de sirga**, pàg. 62.

2.4.4. Relacionats amb noms d'objectes.

- la **Lira** (gossa de l'oncle Gòdia).
- Conte: «Riada» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 46.
- el **Rem** (gos perdiguer de la vídua de Salleres).
- Novel·la: **Camí de sirga**, pàg. 216.

2.4.5. Relacionats amb noms d'àmbit militar.

- **Quinto** (gos de l'avi de Jordi Ventura).
- Conte: «D'uns vells papers de música» dins **Històries de la mà esquerra**, pàg. 132.

3. CONCLUSIONS.

- 1) L'ús dels sobrenoms en l'obra de Jesús Moncada sembla respondre, bàsicament, a tres motius:
  - La voluntat d'afegir un element més de versemblança al text, car, com dèiem en la introducció, el marc de les seves històries sol ésser rural.
  - El desig d'ajudar a fixar els nombrosos personatges que apareixen en els llibres. A més —com en la vida real— ens poden ésser útils per a distingir dos personatges que tenen el mateix nom de font, i de vegades, fins i tot el mateix cognom i ofici com ocorre en el cas dels dos apotecaris que surten a **Camí de sirga: l'Honorat del Cafè** i el seu fill, **l'Honorat del Rom**.
  - La delectança amb què l'autor cerca els sobrenoms i, en general, tots els antropònims que han de servir per a identificar els seus personatges. Sovint, aquests antropònims reflecteixen el seu gran sentit de l'humor.
- 2) Alguns d'aquests renoms han existit o existeixen realment a Mequinensa: **can Pons**, **can Castelló** (també hi havia **les Castellones**), **can Nicasi**, **ca Nasi**, **cal Blanc** (també hi havia **les Blanques**), **cal Calafat**, **ca Soler** (també hi havia **les Soleres**) **cal Remigi**, **el Llarg** (també hi havia **la Llarga**, **el Llarg de Simó**, i **Pepita la Llarga**), **cal Sastre** (també hi havia **la Sastra**), **el Negre** (també hi havia **el Negret** i **les Negretes**). El renom **Punxafigues** el retrobem en una cançó satírica mequinensana⁵. **Madamfransuà** i **Paca la Xina** són els noms de dues cantants que van actuar al Cafè del Jardí de Mequinensa.
Cal puntualitzar, però, que els personatges que porten aquests sobrenoms no tenen cap relació amb les persones reals que els duen o els han dut.
- 3) En dues ocasions recorre a la feminització de sobrenoms. En ambdós casos es tracta d'un càrrec militar: **la Generala** i **la Coronela**.
- 4) L'alternança presència / absència dels introductors davant dels sobrenoms sembla respon-

---

(5) Aquesta cançó era cantada amb la música del cuplet *Fumando espero* i deia així:

Fumando espero
a Manolo del Solero,
que fa cadires p'a Josep de Punxafigues,
les unta amb mel
p'a Maria Sabel,
les fa molt bé
p'a l'oncle Bernabé.

dre al fet que, a Mequinensa, generalment, els antropònims no solen anar acompanyats de l'article personal.

- 5) En la formació dels renoms compostos segueix l'esquema que Enric Moreu-Rey⁶ considera el més generalitzat: INTRODUCTOR (el, lo, la, l') + NUCLI RECENT (noms de fonts o indicador de la posició que ocupa l'individu dins la família) + DE + NUCLI ANTIC (renom primitiu, o prenom, o genèric, amb o sense introductor).
- 6) Quant als zoònims, veiem que predominen els que procedeixen de prenom:
  - Són d'origen llatí: **Caius** < CAIUS i **Lucrècia** < LUCROR
  - Són d'origen hebreu: **Rebeca** < RIBGA i **Salomé** < SALEM
  - És d'origen grec: **Nicanora** < NIKE-ANER.i que dos d'ells són noms bíblics: **Rebeca** i **Salomé**.

BIBLIOGRAFIA.

- ALBAIGÈS i OLIVART, Josep M.: **Diccionari de noms de persona**. Ed. 62, Barcelona, 1986 (3^a ed.).
- ALCOVER, Antoni M. - MOLL, Francesc de B.: **Diccionari Català-Valencià-Balear**. Ed. Moll, Palma de Mallorca, 1968 (2^a ed.).
- BAS I VIDAL, Jordi: **Els noms propis catalans i la seva història**. ED. De Vecchi, edicions Cap Roig, Barcelona, 1987.
- FABRA, Pompeu: **Diccionari general de la llengua catalana**. Ed. Edhasa, Barcelona, 1981 (15^a ed.).
- MONCADA, Jesús: **Històries de la mà esquerra**. Edicions de la Magrana, «Els llibres de Butxaca» núm. 5, Barcelona, 1988.
- MONCADA, Jesús: **El Cafè de la Granota**. Edicions de la Magrana, «Els llibres de Butxaca» núm. 1, Barcelona, 1988.
- MONCADA, Jesús: **Camí de sirga**. Edicions de la Magrana, «Les ales esteses», núm. 39, Barcelona, 1988 (4^a ed.).
- MOREU-REY, Enric: **Renoms, motius, malnoms i noms de casa**. Ed. Millà, «Llengua viva» núm. 4, Barcelona, 1981.

---

(6) Moreu-Rey, Enric: **Renoms, motius, malnoms i noms de casa**. Ed. Millà, «Llengua viva» núm. 4, Barcelona, 1981, pàg. 45.